

Marta Kolendowska-Matejczuk*

Procedura umieszczenia sprawcy czynu zabronionego w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym w ramach środka zabezpieczającego

[Procedure for Placing the Offender in a Closed Psychiatric Institution as a Precautionary Measure]

Abstract

The subject of this study is the analysis of the court proceedings regarding the precautionary measure in the form of a stay in a psychiatric institution. The purpose of the article will be to demonstrate whether this procedure sufficiently protects the rights and civil liberties of the perpetrator of the prohibited act and the interests of the injured party.

Keywords: psychiatric institution, insanity, mental illness, an act punishable under the law, a precautionary measure.

Wstęp

Bez wątpienia wolność osobista jest jedną z najwyższych wartości, której wagę potwierdza jej konstytucyjna ochrona. Tymczasem środek zabezpieczający w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym, jako jedyny środek zabezpieczający o charakterze izolacyjnym, stanowi głęboką ingerencję w tę konstytucyjnie chronioną wolność, albowiem polega on na przymusowym umieszczeniu sprawcy czynu zabronionego w zamkniętej placówce leczniczej. O dodatkowej represyjności tego środka przesądza okoliczność, że czasu pobytu w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym nie wskazuje się z góry. Celem niniejszego artykułu będzie wykazanie, czy procedura umieszczenia niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego w zamkniętym zakładzie psy-

* **Marta Kolendowska-Matejczuk** – dr hab. nauk prawnych, profesor uczelni, Europejska Wyższa Szkoła Prawa i Administracji (afiliacja), prokurator PO w Krośnie / PhD in Legal Sciences, Associate Professor, European University of Law and Administration (affiliation), Prosecutor of the District Prosecutor's Office in Krośno; <https://orcid.org/0000-0002-2440-155X>; mkolendowska-matejczuk@ewspa.edu.pl.

chiatrycznym w ramach środka zabezpieczającego w dostateczny sposób chroni prawa i wolności obywatelskie sprawcy czynu zabronionego oraz interes pokrzywdzonego¹.

Katalog środków zabezpieczających

Katalog środków zabezpieczających ustawodawca określił w art. 93a kodeksu karnego², wskazując trzy podstawowe środki o charakterze nieizolacyjnym, a mianowicie:

- ◆ elektroniczną kontrolę miejsca pobytu;
 - ◆ terapię oraz
 - ◆ terapię uzależnień (§ 1 pkt 1-3)
- oraz jeden środek o charakterze izolacyjnym, tj. pobyt w zakładzie psychiatrycznym (§ 1 pkt 4)³.

Stosownie do art. 93a § 2 k.k., jeżeli ustawa tak stanowi, tytułem środka zabezpieczającego można orzec nakazy i zakazy określone w art. 39 pkt 2 i 3 k.k. (czyli np. zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej czy zakaz prowadzenia pojazdów).

Tak ukształtowany katalog środków zabezpieczających ukonstytuował się w kodeksie karnym z dniem 1 lipca 2015 r. na mocy ustawy z 20 lutego 2015 r.⁴ – według systematyki rosnącej (tj. od środków najłagodniejszych aż po te, które najistotniej ingerują w sferę wolności jednostki) – i jednocześnie wprowadził nieznane dotąd polskiemu ustawodawstwu środki zabezpieczające w postaci elektronicznej kontroli miejsca pobytu, terapii oraz terapii uzależnień⁵, a tak-

¹ Z racji obranej tematyki bez szerszego omówienia pozostaną kwestie dotyczące art. 93 g § 2 i 3 kodeksu karnego, tj. stosowania środków zabezpieczających wobec sprawców przestępstw z ograniczoną poczytalnością i przestępców dokonujących przestępstw przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej popełnianych w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych.

² Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r., poz. 17, 1228); dalej k.k.

³ Przez zakład psychiatryczny, o którym mowa w art. 93a § 1 pkt 4 k.k., rozumie się podmiot leczniczy udzielający świadczeń opieki zdrowotnej w zakresie opieki psychiatrycznej (art. 200 § 1 k.k.w.). Zakłady psychiatryczne, o których mowa w art. 200 § 1 k.k.w., mogą być organizowane jako zakłady podstawowego zabezpieczenia, wzmocnionego zabezpieczenia oraz maksymalnego zabezpieczenia (art. 200 § 2 k.k.w.) – por. i szerzej M. Mozgawa [w:] M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa, Kodeks karny. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2023, art. 93a.

⁴ Dz.U. z 2015 r., poz. 396.

⁵ Uchylony z dniem 1 lipca 2015 r. ustawą z 20 lutego 2015 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 396) art. 93 k.k. brzmiał „Sąd może orzec przewidziany w tym rozdziale środek zabezpieczający związany z umieszczeniem w zakładzie zamkniętym lub skierowaniem na leczenie ambulatoryjne tylko wtedy, gdy jest to niezbędne, aby zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego związanego z jego chorobą psychiczną, zaburzeniami preferencji seksualnych, upośledzeniem umysłowym lub uzależnieniem od alkoholu lub innego środka odurzającego; przed orzeczeniem tego środka sąd wysłuchuje lekarzy psychiatrów oraz psychologa, a w sprawach osób z zaburzeniami preferencji seksualnych – także lekarza seksuologa”.

że przewidział możliwość orzekania izolacyjnego środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym obok orzeczonej kary⁶ za popełnienie określonego rodzaju przestępstwa⁷.

Podmiotowy zakres stosowania pobytu w zakładzie psychiatrycznym jako środka zabezpieczającego

Pobyt w zakładzie psychiatrycznym, zgodnie z treścią art. 93g k.k., sąd może orzec wobec trzech kategorii sprawców:

- ◆ wobec których umorzono postępowanie o czyn zabroniony popełniony w stanie niepoczytalności określonej w art. 31 § 1 k.k. (art. 93g § 1 k.k.);
- ◆ skazanych za przestępstwo popełnione w stanie ograniczonej poczytalności określonej w art. 31 § 2 k.k. na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania bądź karę dożywotniego pozbawienia wolności (art. 93g § 2 k.k.);
- ◆ skazanych za przestępstwo określone w art. 148, 156, 197, 198, 199 § 2 lub art. 200 § 1, 3 lub 4 k.k.⁸, popełnione w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych, na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania bądź karę dożywotniego pozbawienia wolności (art. 93g § 3 k.k.)⁹.

Literalne brzmienie art. 93g k.k. stanowi, że pobyt w zakładzie psychiatrycznym może zostać orzeczony wobec osób niepoczytalnych – w miejsce kary pozbawienia wolności, a także skazanych z ograniczoną poczytalnością – przed wykonaniem kary pozbawienia wolności, podczas przerwy w wykonaniu tej kary lub po jej wykonaniu lub poczytalnych w pełni i skazanych za przestępstwo enumeratywnie wskazane w art. 93c pkt 3 k.k., tj. za przestępstwo z art. 148, 156, 197, 198, 199 § 2 lub art. 200 § 1 3 lub 4 k.k., popełnione w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych (po odbyciu przez nie kary pozbawienia wolności lub po warunkowym zwolnieniu z odbycia tej kary)¹⁰.

⁶ Dla porządku wskazać należy, że taką możliwość przewidywał również kodeks karny z 1969 r. w ówczesnym art. 100.

⁷ K. Eichstaedt, Środek zabezpieczający w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym, wątpliwości związane z orzekaniem, Prok. i Pr. 2016, 12, ss. 75 i 76.

⁸ W tym miejscu zaznaczyć należy, że na mocy nowelizacji kodeksu karnego dokonanej ustawą z 7 lipca 2022 r. (Dz.U. z 2022 r., poz. 2600 ze zm), która w zasadniczej mierze weszła w życie 1 października 2023 r., katalog ujęty w art. 93g § 3 k.k. poszerzono o sprawców czynów określonych w art. 200 § 3 i 4 k.k. Nowelizacja ta dostosowała również przepisy dotyczące środków zabezpieczających do nowego katalogu kar, z którego wyeliminowano karę 25 lat pozbawienia wolności.

⁹ M. Mozgawa [w:] M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa, Kodeks..., art. 93b.

¹⁰ Por. szerzej I. Zgoliński [w:] Kodeks karny. Komentarz, red. V. Konarska-Wrzošek, LEX/el. 2023, art. 93g.

Przesłanki orzeczenia pobytu w zakładzie psychiatrycznym

Przesłanki orzeczenia pobytu w zakładzie psychiatrycznym dzielą się na przesłanki o charakterze ogólnym i przesłanki o charakterze szczególnym.

Do przesłanek o charakterze ogólnym zalicza się zasady wywodzone z art. 93b k.k., a mianowicie:

- ◆ konieczności – aby zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego, a w przypadku orzeczenia pobytu w zakładzie psychiatrycznym zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego o znacznej społecznej szkodliwości;
- ◆ subsydiarności – kiedy inne środki prawne określone w kodeksie karnym lub orzeczone na podstawie innych ustaw nie są wystarczające;
- ◆ proporcjonalności – środek zabezpieczający i sposób jego wykonywania powinien być odpowiedni do stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego, który sprawca może popełnić, oraz prawdopodobieństwa jego popełnienia, a także uwzględniać potrzeby i postępy w terapii lub terapii uzależnień. W przypadku orzeczenia pobytu w zakładzie psychiatrycznym należy dokonać oceny, jaka byłaby kara, gdyby sprawca był poczytalny¹¹.

Dodać należy, że środek zabezpieczający w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym można orzec jedynie po to, aby zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego o znacznej społecznej szkodliwości.

Przesłanki o charakterze szczególnym wywodzone są z art. 93g § 1 k.k. Należą do nich:

- 1) uprzednie popełnienie czynu zabronionego w stanie niepoczytalności (określonej w art. 31 § 1 k.k.);
- 2) znaczny stopień społecznej szkodliwości uprzednio popełnionego czynu zabronionego;
- 3) związek uprzednio popełnionego czynu z chorobą psychiczną lub upośledzeniem umysłowym;
- 4) wysokie prawdopodobieństwo ponownego popełnienia czynu zabronionego o znacznej szkodliwości społecznej w związku z chorobą psychiczną lub upośledzeniem umysłowym¹².

Zarówno przesłanki o charakterze ogólnym, jak i szczególnym stały się przedmiotem bogatej linii orzeczniczej sądów powszechnych i Sądu Najwyższego. W tym zakresie utrzymało się stanowisko, że dla prawidłowej oceny stopnia prawdopodobieństwa popełnienia przez sprawcę ponownie czynu zabronionego o znacznym stopniu społecznej szkodliwości niezbędne jest również – poza specjalistyczną opinią biegłych lekarzy psychiatrów wypowiadających się w tej kwestii – dokonanie analizy tego prawdopodobieństwa z uwzględnieniem

¹¹ M. Mozgawa [w:] M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa, Kodeks..., art. 93b.

¹² Por. także [w:] M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa, Kodeks..., art. 93g.

dotychczasowej linii życia sprawcy, jego uprzedniej karalności oraz obecnej sytuacji życiowej, połączonej z prognozowaniem możliwości zaistnienia okoliczności i warunków sprzyjających zaprzestaniu leczenia i ewentualności popełnienia przestępstwa. Zawężenie zaś oceny wyłącznie do oceny dokonanej przez lekarzy psychiatrów nie jest pełną oceną istniejącej prognozy, na którą – poza stanem zdrowia sprawcy – nakładają się także inne czynniki życiowe i społeczne¹³. Przy ocenie prawdopodobieństwa popełnienia czynu zabronionego ważna może się okazać dotychczasowa postawa sprawcy czynu zabronionego. Jeśli np. pozostaje on bezkrytyczny wobec własnych wcześniejszych doznań psychotycznych, nie dostrzega potrzeby leczenia i nie zamierza się leczyć po zwolnieniu ze szpitala, to wysokie jest prawdopodobieństwo popełnienia przezeń czynu podobnego do tego, który jest podstawą jego internowania. W takich warunkach wielce prawdopodobny jest bowiem nawrót jego choroby i płynących z niej zachowań agresywnych¹⁴. Odnosząc się z kolei do stopnia społecznej szkodliwości jako przesłanki umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym, w orzecznictwie sądów podkreśla się, że po pierwsze zgodnie z treścią przepisów art. art. 93b § 1 zd. 2 oraz art. 93g § 1 k.k. stopień szkodliwości społecznej czynów jest jednym z elementów nie tylko istotnych, ale wręcz decydujących o orzeczeniu środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym (klauzula proporcjonalności). Jego natężenie musi być znaczne i nie ulega wątpliwości, że warunek ten dotyczy zarówno czynów, których podejrzanym się dopuścił – co zainicjowało postępowanie karne – jak również czynów prognozowanych, których niebezpieczeństwo popełnienia determinuje konieczność zastosowania środka zabezpieczającego o charakterze izolacyjnym¹⁵. Dlatego też obowiązkiem sądu orzekającego w tym przedmiocie jest precyzyjne, zgodne z wytycznymi, o których mowa w art. 115 § 2 k.k., ustalenie stopnia społecznej szkodliwości zarzuconego w konkretnej sprawie czynu¹⁶. Co istotne, zagrożenie ustawowe nie ma decydującego wpływu na ocenę społecznej szkodliwości zarzuconego oskarżonemu czynu. W żadnym wypadku nie da się stwierdzić, że konkretna kategoria przestępstw (np. przeciwko zdrowiu)

¹³ Postanowienie SA w Katowicach z 18.04.2001 r., II AKz 180/01, OSA 2001, nr 10, poz. 64.

¹⁴ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 6.12.2000 r., sygn. II AKz 460/00

¹⁵ Przykładowo, jak podkreślił Sąd Najwyższy: „O znacznym stopniu społecznej szkodliwości czynu podejrzanego zdecydował sposób działania i rodzaj naruszonych dóbr, tj. uszkodzenie mienia sąsiadów pod wpływem doznań psychotycznych. Sąsiedzi boją się podejrzanego, gdyż jego zachowanie cechuje nieprzewidywalność i nieuzasadniona agresja. Jak zaś wyjaśniał sam podejrzanym, nie panuje on nad swoimi emocjami, często bywa zdenerwowany, odczuwając impuls do zrobienia komuś krzywdy. Ta okoliczność podlegała rozważeniu również w kontekście sporządzonej w sprawie opinii biegłych. Jak z niej wynika, podejrzanym cierpi na schizofrenię paranoidalną, w chwili popełnienia czynu miał zniesioną zdolność rozpoznania jego znaczenia i pokierowania swoim postępowaniem w rozumieniu art. 31 § 1 k.k. Biegli wskazali, że kontynuowanie leczenia w warunkach wolnościowych nie przyniesie oczekiwanych rezultatów, gdyż nie zapewni bezpieczeństwa ani podejrzanemu, ani jego otoczeniu. Podejrzanym jak dotąd podejmował próby leczenia, które było niesystematyczne i przez to nieskuteczne. Z własnej inicjatywy wypisywał się ze szpitala, przerywał leczenie, sam dawkował sobie leki” (postanowienie SN z 22.06.2022 r., III KK 228/22, LEX nr 3454274).

¹⁶ Postanowienie SN z 4.08.2021 r., II KK 292/21, LEX nr 3347152; por. także np. postanowienie SN z 27.07.2023 r., III KK 338/23, LEX nr 3597898.

może być z góry uznana za kategorię społecznie szkodliwą. Ocena taka winna być dokonana zawsze indywidualnie w stosunku do konkretnego popełnionego przestępstwa¹⁷. Podobnie ani „drobne” czy „średnie” przestępstwo, ani też prawdopodobieństwo popełnienia nawet poważnego czynu zabronionego, które „nie jest wysokie”, nie uzasadniają umieszczenia sprawcy w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym¹⁸. Ocena w tym zakresie winna być dokonana zgodnie z wymogami art. 115 § 2 k.k., tj. powinna odnosić się ściśle do okoliczności związanych z samymi czynami – z ich stroną przedmiotową i podmiotową¹⁹ – a sąd przed podjęciem decyzji o zastosowaniu środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym powinien przeprowadzić swego rodzaju test przez rozważenie, jaką karę – gdyby nie stan niepoczytalności sprawcy czynu zabronionego – należałoby mu wymierzyć za popełnienie czynu zabronionego. Tylko w przypadku, gdy nie ma wątpliwości, że właściwą karą dla takiego sprawcy (jeśli mógłby ponosić odpowiedzialność karną) byłaby bezwzględna kara pozbawienia wolności, sąd powinien podjąć decyzję o umieszczeniu go w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym²⁰.

Czas stosowania środka zabezpieczającego

W myśl art. 93d § 1 k.k. czasu stosowania środka zabezpieczającego nie określa się z góry, ale stosuje się go tak długo, jak jest to konieczne. Jednakże sąd ma obowiązek uchylić środek zabezpieczający, gdy dalsze jego stosowanie nie jest już konieczne. Stosownie do art. 204 § 1 k.k.w.²¹ – jeżeli wobec sprawcy orzeczono pobyt w zakładzie psychiatrycznym, sąd, nie rzadziej niż co sześć miesięcy²², orzeka w przedmiocie dalszego stosowania tego środka, a w wypadku uzyskania opinii, że dalsze pozostawanie sprawcy w zakładzie nie jest konieczne – bezzwłocznie; w razie potrzeby sąd zasięga opinii innych biegłych²³. Wniosek o orzeczenie, zmianę lub uchylenie środka zabezpiecza-

¹⁷ Wyrok SN z 8.12.2004 r., II KK 210/04, LEX nr 155024.

¹⁸ Postanowienie SN z 14.03.2017 r., IV KK 376/16, LEX nr 2261016.

¹⁹ Wyrok SN z 8.12.2004 r., II KK 210/04, LEX nr 155024.

²⁰ Postanowienie SN z 14.03.2017 r., IV KK 376/16, LEX nr 2261016.

²¹ Dla porządku wskazać należy, że Trybunał Konstytucyjny wyrokiem z 22 marca 2017 r., sygn. SK 13/14, uznał art. 204 § 1 k.k.w. – w zakresie, w jakim nie przewiduje prawa do osobistego udziału sprawcy, wobec którego stosowany jest środek zabezpieczający polegający na umieszczeniu w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym, w posiedzeniu sądu w sprawie dalszego stosowania tego środka zabezpieczającego – za niezgodny z art. 45 ust. 1 w zw. z art. 41 ust. 1 i art. 31 ust. 3 Konstytucji RP (wyrok TK z 22.03.2017 r., SK 13/14, OTK-A 2017, nr 19).

²² W przypadku zastosowania innych (wolnościowych) środków zabezpieczających takie orzeczenie powinno być wydawane nie rzadziej niż co 12 miesięcy, w wypadku zaś uzyskania opinii, że dalsze stosowanie tego środka nie jest konieczne – bezzwłocznie (por. art. 204 § 4 k.k.w.).

²³ Można pozostawić bez rozpoznania wnioski o zmianę lub uchylenie środka zabezpieczającego, jeżeli od wydania poprzedniego orzeczenia w tym przedmiocie upłynęło mniej niż sześć miesięcy, a wnioskodawca nie wskazał nowych okoliczności mających znaczenie dla rozstrzygnięcia (art. 199b § 4 k.k.w.).

jącego może złożyć również dyrektor zakładu karnego, kierownik zakładu psychiatrycznego lub kierownik podmiotu leczniczego, w którym sprawca odbywa terapię lub terapię uzależnień (art. 199b § 1 k.k.w.). Przed orzeczeniem, zmianą i uchyleniem środka zabezpieczającego sąd wysłuchuje:

- 1) psychologa;
- 2) w sprawach osób niepełnych, o ograniczonej czytelności lub z zaburzeniami osobowości albo gdy sąd uzna to za wskazane – ponadto lekarza psychiatrę;
- 3) w sprawach osób z zaburzeniami preferencji seksualnych – biegłych wskazanych w pkt 1 i 2 oraz lekarza seksuologa lub psychologa seksuologa (art. 199b § 2 pkt 1–3 k.k.w.).

W sprawach osób uzależnionych można również wysłuchać biegłego w przedmiocie uzależnienia (art. 199b § 2 *in fine* k.k.w.). W posiedzeniu ma prawo wziąć udział prokurator, sprawca lub jego obrońca oraz wnioskodawca określony w § 1, czyli dyrektor zakładu karnego, kierownik zakładu psychiatrycznego lub kierownik podmiotu leczniczego, w którym sprawca odbywa terapię lub terapię uzależnień (art. 199b § 3 k.k.w.). Na zasadzie art. 93d § 2 k.k. – uchylając środek zabezpieczający w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym, sąd może orzec jeden lub więcej ze środków zabezpieczających, o których mowa w art. 93a § 1 pkt 1–3, czyli elektroniczną kontrolę miejsca pobytu, terapię oraz terapię uzależnień²⁴.

Jeśli spełnione są wszystkie przesłanki natury ogólnej i szczególnej, sąd obligatoryjnie orzeka w ramach środka zabezpieczającego pobyt sprawcy w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym. Stosownie do art. 93d § 5 orzeczony środek zabezpieczający stosuje się po odbyciu kary lub warunkowym zwolnieniu, chyba że ustawa stanowi inaczej²⁵.

Istotne czynności w postępowaniu przygotowawczym przed złożeniem przez prokuratora do sądu wniosku o umorzenie postępowania i zastosowanie środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym

Jak słusznie podkreśla to Sąd Najwyższy, „w procesie karnym stan psychiczny oskarżonego ma znaczenie dopiero przy ustaleniu, że dopuścił się on czynu zabronionego. Żaden przepis prawa nie zwalnia sądu z obowiązku ustalenia, czy oskarżony, który według opinii biegłych psychiatrów jest nie-

²⁴ Por. M. Mozgawa [w:] M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa, Kodeks..., art. 93d.

²⁵ Por. szerzej: tenże [w:] M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa, Kodeks..., art. 93g.

poczytalny w rozumieniu art. 31 § 1 k.k., popełnił zarzucony mu czyn. Zarówno art. 31 § 1 k.k., jak i art. 414 § 1 zd. 2 k.p.k. używają określeń («w chwili czynu», «w czasie czynu»), z których jednoznacznie wynika, że musi wystąpić zbieżność w czasie dwóch zaszłości: czynu oskarżonego oraz jego niepoczytalności²⁶. Gdy zachodzi zatem uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa, w pierwszej kolejności należy wszcząć postępowanie przygotowawcze – czy to w formie śledztwa, czy też dochodzenia – a następnie w ramach tego postępowania przeprowadzić czynności dowodowe w celu wykazania, czy w ogóle doszło do popełnienia przestępstwa; potem zaś, gdy pojawią się ku temu przesłanki, należy wykazać, czy sprawca był poczytalny, czy też w chwili czynu działał w stanie niepoczytalności. W tym kontekście wskazać należy, że niepoczytalność sprawcy musi być ustalona w sposób pewny i musi wynikać z opinii biegłych, która winna spełniać wymogi: jasności, pełności i niesprzeczności wewnętrznej oraz niesprzeczności z materiałem dowodowym zebrany w sprawie²⁷. Co niezwykle istotne, konieczny jest związek czynu zabronionego z chorobą psychiczną lub upośledzeniem umysłowym. Jak słusznie wskazał bowiem Sąd Najwyższy: „przesłanki materialnoprawne stosowania izolacyjnego środka zabezpieczającego w postaci pobytu w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym są węższe niż przesłanki uprawniające do stwierdzenia u sprawcy stanu niepoczytalności, o którym mowa w art. 31 § 1 k.k. Stan niepoczytalności może bowiem wynikać nie tylko ze stwierdzonej u sprawcy choroby psychicznej lub upośledzenia umysłowego, ale również ze stwierdzonego u niego innego zakłócenia czynności psychicznych. Brak wskazania w przepisie art. 93g § 1 k.k. innego zakłócenia czynności psychicznych oznacza więc, że w przypadku gdy niepoczytalność sprawcy była wywołana takim zakłóceniem, nie jest możliwe zastosowanie wobec niego izolacyjnego środka zabezpieczającego, [lecz] jedynie środki zabezpieczające o charakterze wolnościowym. Należy zauważyć, że inne zakłócenie czynności psychicznych, o którym mowa w art. 31 § 1 k.k., ma nieraz charakter fizjologiczny albo jest skutkiem takich zaburzeń ośrodkowego układu nerwowego, które nie są zaburzeniami psychicznymi. [Przez to pojęcie] rozumie się zatem nie tylko zaburzenia psychiczne *sensu stricto*, ale też między innymi: silne emocje, skrajne zmęczenie organizmu, patologiczne upojenie alkoholowe, odurzenie, hipnozę, a także zakłócenia będące skutkiem chorób organicznych. W takich sytuacjach brak jest bowiem racjonalnych podstaw, aby wobec osób, których niepoczytalność wynikała z takich przyczyn, stosować najsurowszy środek zabezpieczający, tym bardziej że przyczyny te nie będą się poddawać leczeniu psychiatrycznemu²⁸. Zadać należy ponadto pytanie, w jakich sytuacjach (czy zawsze?) należy dopuścić dowód z opinii

²⁶ Wyrok SN z 5.03.2002 r., III KKN 329/99, OSNKW 2002, nr 7–8, poz. 53.

²⁷ Postanowienie SN z 6.07.2022 r., IV KK 94/22, LEX nr 3427309.

²⁸ Postanowienie SN z 7.05.2019 r., V KK 74/19, LEX nr 2685535.

biegłych psychiatrów? Czy taką czynność dowodową można pominąć, jeśli np. podejrzany / oskarżony:

- ◆ jest osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie z powodu choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub uzależnioną od alkoholu czy narkotyków bądź
- ◆ toczy się przeciwko niemu równoległe inne postępowanie karne, w którym mamy aktualną opinię biegłych potwierdzającą jego niepoczytalność.

Względy ekonomiki procesowej nakazują dopuszczać niezbędne dowody w sprawie, jednakże okoliczność dysponowania orzeczeniem wydanym na podstawie art. 13 kodeksu cywilnego (instytucja ubezwłasnowolnienia) czy opinią pozyskaną w innej sprawie – nie zwalniają z przeprowadzenia dowodu z opinii biegłych w konkretnej sprawie w zakresie ustalenia stanu poczytalności podejrzanego / oskarżonego; niemniej dowody pozyskane w innych postępowaniach mogą i powinny być zaliczone w poczet materiału dowodowego prowadzonej sprawy. Już w trakcie pierwszego przesłuchania podejrzanego w sprawie mogą ujawnić się okoliczności uzasadniające wątpliwości co do poczytalności podejrzanego (może wynikać to z przebiegu jego wyjaśnień, ale też np. z okoliczności popełnienia przestępstwa, zeznań świadków na okoliczność zachowania się podejrzanego czy faktu psychiatrycznego leczenia podejrzanego). W sprawie należy wówczas zabezpieczyć dowody – w tym z dokumentacji medycznej – i dopuścić dowód z opinii dwóch biegłych lekarzy psychiatrów oraz biegłego psychologa. Postanowienie o zasięgnięciu opinii – powołaniu biegłego winno zawierać następujące pytania:

- 1) czy u podejrzanego stwierdza się chorobę psychiczną, upośledzenie umysłowe albo inne zakłócenia czynności psychicznych, a jeżeli tak, to jakiego rodzaju i w jakim stopniu?
- 2) czy w chwili popełnienia zarzucanego mu czynu podejrzany miał zachowaną zdolność rozpoznania znaczenia czynu i pokierowania swoim postępowaniem, a jeśli nie, to w jakim stopniu była ona zniesiona lub ograniczona?
- 3) na wypadek uznania, że podejrzany w chwili popełnienia zarzucanego mu czynu znajdował się w stanie niepoczytalności określonej w art. 31 § 1 k.k. – czy zachodzi duże prawdopodobieństwo, że pozostawienie sprawcy czynu na wolności grozi poważnym niebezpieczeństwem dla porządku prawnego w kontekście możliwości ponownego popełnienia przez niego czynu zabronionego o znacznej społecznej szkodliwości (art. 93b § 1 *in fine* w zw. z art. 93a § 1 pkt 4 k.k.)?
- 4) czy w przypadku stwierdzenia, że podejrzany popełnił czyn zabroniony w związku z uzależnieniem od alkoholu lub innego środka odurzającego lub w związku z chorobą psychiczną lub zaburzeniami preferencji seksualnych, upośledzeniem umysłowym – celem zapobieżenia popełnieniu przez niego ponownego czynu zabronionego zachodzi potrzeba umieszczenia go w zakładzie zamkniętym lub skierowania na leczenie ambulatoryjne w rozumieniu art. 93b k.k.?

5) czy ustalony stan zdrowia podejrzanego pozwala mu na udział w postępowaniu i na prowadzenie obrony w sposób samodzielny i rozsądny?

Postanowienie powinno nadto zawierać wskazanie ewentualnych wniosków biegłego nasuwających się po przeprowadzeniu analizy materiałów z akt sprawy – w zakresie objętym powyższymi pytaniami.

To z opinii biegłych lekarzy psychiatrów ma wynikać, czy pozostawienie sprawcy czynu na wolności grozi poważnym niebezpieczeństwem dla porządku prawnego w kontekście możliwości ponownego popełnienia czynu zabronionego o znacznej społecznej szkodliwości (art. 93b § 1 *in fine* w zw. z art. 93a § 1 pkt 4 k.k.). To ta opinia jest asumptem do dalszego prowadzenia postępowania pod kątem możliwości zastosowania izolacyjnych środków zabezpieczających²⁹.

Biegłym wraz z postanowieniem o powołaniu biegłych prokurator przekazuje akta sprawy, a na zasadzie art. 318 k.p.k. należy doręczyć postanowienie o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłych: podejrzanemu, obrońcy podejrzanego, pokrzywdzonemu, pełnomocnikowi pokrzywdzonego, po wpłynięciu zaś opinii należy o tym zawiadomić podejrzanego, obrońcę podejrzanego, pokrzywdzonego i pełnomocnika pokrzywdzonego.

Elementy formalne wniosku prokuratora o umorzenie postępowania oraz zastosowanie środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia sprawcy w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym i sądowa kontrola formalna wniosku

Jeżeli w toku postępowania na podstawie opinii biegłych ustalone zostanie, że podejrzany dopuścił się czynu w stanie niepoczytalności, a istnieją podstawy do zastosowania środków zabezpieczających, prokurator – na zasadzie art. 324 § 1 k.p.k. – po zamknięciu śledztwa kieruje sprawę do sądu z wnioskiem o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających³⁰, albowiem konieczność zastosowania wobec sprawcy czynu zabronionego środków zabezpieczających powoduje zmianę podmiotu uprawnionego do orzeczenia o umorzeniu postępowania – i właściwym podmiotem staje się wówczas sąd³¹.

²⁹ Por. szerzej M. Kurowski [w:] Kodeks..., red. D. Świecki, art. 324.

³⁰ Z wnioskiem o umorzenie postępowania przygotowawczego i zastosowanie środków zabezpieczających występuje prokurator, niezależnie od tego, czy jest to śledztwo, czy dochodzenie i jaki organ prowadził postępowanie. Takiego wniosku nie może sporządzić np. Policja, a następnie zatwierdzić prokurator – R.A. Stefański, S. Zabłocki [w:] R.A. Stefański, S. Zabłocki (red.), Kodeks postępowania karnego, tom 3. Komentarz do art. 297–424, Warszawa 2021, art. 324 i powołana tam linia orzecnicza sądów.

³¹ Jak słusznie podkreśla się w doktrynie – w wypadku gdy zachodzi potrzeba umorzenia postępowania przygotowawczego z powodu niepoczytalności podejrzanego na zasadzie art. 17 § 1 pkt 2, a jednocześnie brak jest

Co istotne, jak słusznie wskazuje się w orzecznictwie, kierując do sądu wnioski o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających z uwagi na niepoczytalność sprawcy, prokurator nie może używać pojęcia „przestępstwo”, lecz pojęcia „czyn zabroniony”. Przestępstwo musi być bowiem czynem zawinionym, niepoczytalność sprawcy prowadzi zaś do wyłączenia winy. Takim sformułowaniem winien więc również posługiwać się sąd rozpoznający ww. wnioski. Z kolei w świetle art. 354 k.p.k. nie budzi wątpliwości, że osoba, wobec której prokurator złożył do sądu taki wniosek, nie nosi miana oskarżonego, tylko podejrzanego³². Co również istotne – jak zasadnie podkreśla się w doktrynie – o ile przed umorzeniem postępowania z innych przyczyn nie jest wymagane uprzednie zaznajomienie podejrzanego z materiałami postępowania i zamknięcie postępowania przygotowawczego, o tyle jest to niezbędne w sytuacji, gdy prokurator zamierza wystąpić do sądu w trybie art. 324 § 1 k.p.k. z wnioskiem o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających, gdyż w tej sytuacji na zasadzie art. 324 § 1 *in fine* k.p.k. odpowiednie zastosowanie ma art. 321 k.p.k.³³ Zgodzić się należy ponadto z poglądem, że o procesowej skuteczności postanowienia o przedstawieniu zarzutów nie decyduje ogłoszenie tego postanowienia osobie, która popełniła czyn zabroniony w warunkach określonych w art. 31 § 1 k.k., i przesłuchanie tej osoby w związku z treścią wspomnianego postanowienia, jako że stan zdrowia psychicznego takiej osoby może wręcz uniemożliwiać jej przesłuchanie w związku z treścią zarzutu albo uczyni zupełną fikcją nawet formalne wykonanie takiej czynności. Zatem „gdyby przyjąć, że w takich okolicznościach nie może nastąpić «wydanie» postanowienia o przedstawieniu zarzutów, rozumiane jako łączne wykonanie czynności wymienionych w art. 313 § 1 k.p.k., a w konsekwencji postępowanie przygotowawcze nie przechodzi z fazy *in rem* w fazę *in personam*, nie byłoby procesowej możliwości wystąpienia z wnioskiem, o jakim mowa w art. 324 § 1 k.p.k. Nie mogąc ogłosić takiego postanowienia ani przesłuchać osoby, która popełniła czyn zabroniony w warunkach art. 31 § 1 k.k. – prokurator nigdy (a przynajmniej do czasu, kiedy sytuacja zdrowotna tej osoby się nie poprawi) nie mógłby zamknąć postępowania przygotowawczego ani skierować do sądu wniosku o umorzenie postępowania i zastosowanie środka zabezpieczającego. Obowiązujących rozwiązań prawnych nie wolno wyklądać w sposób uniemożliwiający zastosowanie instytucji przewidzianych w ustawie

podstaw do stosowania środka zabezpieczającego, wówczas organem właściwym do umorzenia postępowania nie jest sąd, lecz prokurator – por. R.A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks..., art. 324 i powołana tam linia orzecznicza sądów. Por także B. Skowron [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. 3, red. K. Dudka, Warszawa 2023, art. 324.

³² Postanowienie SA w Katowicach z 3.11.2020 r., II AKz 1164/20, Biul. SAKa 2021, nr 1, poz. 12.

³³ Por. R.A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks..., *ibid.*

procesowej”³⁴. Przyjęcie przeciwnego stanowiska stwarzałoby realne zagrożenie dla bezpieczeństwa porządku publicznego, albowiem możliwość zastosowania wobec sprawy niepoczytalnego tymczasowego aresztowania oraz środków zabezpieczających jest niejednokrotnie jedyną skuteczną instytucją prawną służącą zapobieżeniu ponownemu popełnieniu przez ww. czynu zabronionego o znacznej społecznej szkodliwości.

Zaakcentować następnie należy, że zgodnie z treścią art. 324 § 1a k.p.k. – do wniosku o umorzenie postępowania z uwagi na niepoczytalność sprawcy i zastosowanie środków zabezpieczających, oprócz ogólnych wymogów stawianych pismom procesowym z art. 119 k.p.k., stosuje się odpowiednio art. 331 § 1 i 4, art. 332, art. 333 § 1–3 i art. 334 § 1 k.p.k., a zatem wniosek ten musi spełniać wymogi, jakie stawia się aktowi oskarżenia – i w tym zakresie podlega on kontroli sądowej co do spełnienia wymogów formalnych³⁵. Ponadto wraz z wnioskiem prokurator jest zobowiązany przekazać sądowi całość zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego, a także poinformować o skierowaniu wniosku: podejrzanego, obrońcę podejrzanego oraz pokrzywdzonego”³⁶.

Rozpoznanie wniosku przez sąd

Zgodnie z utrwalonym poglądem wyrażonym w orzecznictwie sądem właściwym do orzekania w przedmiocie wniosku prokuratora o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających jest sąd właściwy do rozpoznania sprawy, orzekający w składzie określonym w art. 28 § 1 k.p.k. – czyli jednoosobowo – także wówczas, gdy sądem właściwym jest sąd okręgowy, który orzeka w sprawie o czyn, za który ustawa przewiduje karę dożywotniego pozbawienia wolności³⁷.

Zasadą wywodzoną z art. 354 pkt 2 k.p.k. jest, iż wniosek prokuratora o umorzenie postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i o zastosowanie środków zabezpieczających winien być skierowany na rozprawę, jednak wyjątkowo możliwe jest jego rozpoznanie na posiedzeniu³⁸. Decyzja w tym przedmiocie należy do prezesa sądu, przewodniczącego wydziału lub upoważnionego sędziego i sądu rozpoznającego sprawę. Ze względu na wagę rozpoznawanego wniosku przy ustalaniu celowości rozpoznania sprawy na

³⁴ B. Skowron [w:] Kodeks..., red. K. Dudka, art. 324.

³⁵ Postanowienie SN z 15.06.2021 r., II KK 456/19, LEX nr 3294596.

³⁶ Por. szerzej M. Kurowski [w:] Kodeks..., red. D. Świecki, art. 324.

³⁷ Por. uchwała SN z 19 sierpnia 1999 r., sygn. I KZP 21/99, publ. OSNKW 1999/9-10/49; postanowienie SA w Lublinie z 4.07.2012 r., II AKz 311/12, LEX nr 1293495.

³⁸ Postanowienie SN z 30.07.2019 r., II KK 146/19, LEX nr 3363895.

posiedzeniu³⁹ prezes sądu w żadnym wypadku nie powinien brać pod uwagę względów ekonomiki procesowej⁴⁰.

W tym miejscu wskazać należy, że paradoksalnie dalej idące gwarancje procesowe – do czasu wydania przez Trybunał Konstytucyjny wyroku w sprawie K 46/15⁴¹ – przysługiwały podejrzanym przy rozpoznaniu wniosku prokuratora o umorzenie postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i o zastosowanie środków zabezpieczających na posiedzeniu niż na rozprawie⁴².

W posiedzeniu w przedmiocie rozpoznania wniosku prokuratora o umorzenie postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i o zastosowanie środków zabezpieczających powinni co do zasady uczestniczyć: prokurator, obrońca i podejrzany⁴³. Jak zasadnie podkreśla się w literaturze przedmiotu: „w przypadku jednak, gdy podejrzany jest tymczasowo aresztowany lub przebywa np. w szpitalu psychiatrycznym, należy zapewnić jego realną obecność na posiedzeniu, a zatem nie jest wystarczające jedynie formalne powiadomienie podejrzanego o posiedzeniu, bez wydania zarządzenia o jego doprowadzeniu. Tylko wówczas, gdy z opinii biegłych wynika, że byłoby to niewskazane, nie zachodzi potrzeba sprowadzenia podejrzanego na posiedzenie. Nie zwalnia to jednak z [obowiązku] powiadomienia go o terminie posiedzenia. Jednakże nawet [...], gdy z opinii biegłych wynika, że obecność podejrzanego na posiedzeniu nie byłaby wskazana, sąd może uznać jego udział w posiedzeniu za konieczny”⁴⁴. Dodatkowo, jak podkreśla się w orzecznictwie, „wymóg, aby posiedzenie odbyło się «z udziałem obrońcy i podejrzanego», przewidziany w art. 354 pkt 2 k.p.k., nie może być rozumiany jedynie jako powinność sądu powiadomienia podejrzanego o terminie posiedzenia, jeżeli [...] ten pozostaje w tymczasowym [areszcie]. W takiej bowiem sytuacji należy zarządzić doprowadzenie go na to posiedzenie, gdyż tylko wówczas zrealizowany zostanie ustawowy warunek, aby posiedzenie to odbywało się «z udziałem obrońcy i podejrzanego»”⁴⁵. Jednocześnie – jak podkreśla Sąd Najwyższy – „udział podejrzanego w tym forum rozpoznania sprawy jest obligatoryjny, chyba że z opinii biegłych wynika, że byłoby to niewskazane, przy czym nawet wtedy

³⁹ Jak wskazał SN, „na posiedzeniu nie przeprowadza się co do zasady dowodów, lecz proceduje na podstawie materiału przedstawionego wraz z wnioskiem prokuratora złożonym w trybie art. 324 § 1 k.p.k. Dlatego ustawodawca określił niezbędne kryteria, które musi spełniać sprawa, by mogła zostać rozpoznana w takim właśnie trybie (w świetle materiałów postępowania przygotowawczego popełnienie czynu zabronionego przez podejrzanego i jego niepoczytalność w chwili czynu nie budzą wątpliwości, a prezes sądu uzna za celowe rozpoznanie sprawy na posiedzeniu z udziałem prokuratora, obrońcy i podejrzanego – art. 354 pkt 2 k.p.k.)” – postanowienie SN z 19.03.2021 r., V KK 52/21, LEX nr 3252544.

⁴⁰ K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego, tom 1. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2023, art. 354.

⁴¹ Wyrok TK z 19.08.2020 r., K 46/15, OTK-A 2020, nr 39, o czym szerzej poniżej.

⁴² M. Szeroczyńska, Udział niepoczytalnego podejrzanego w postępowaniu sądowym w przedmiocie stosowania środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym, „Studia Prawnicze” 2023, 1, s. 78 i nn.

⁴³ Por. postanowienie SN z 3.02.2021 r., IV KK 582/19, LEX nr 3183273.

⁴⁴ K. Eichstaedt [w:] Kodeks..., red. D. Świecki, art. 354.

⁴⁵ Postanowienie SN z 5.04.2001 r., IV KKN 652/00, LEX nr 51426.

sąd może uznać udział podejrzanego za konieczny. Wykluczone jest zatem rozpoznanie sprawy w tym trybie pod nieobecność któregośkolwiek z wymienionych w treści art. 354 pkt 2 k.p.k. podmiotów, z wyjątkiem wskazanej już wcześniej sytuacji. Procedowanie pod nieobecność podejrzanego stanowi natomiast uchybienie określone w art. 439 § 1 pkt 11 k.p.k. Gdy sąd ma podjąć decyzję o zastosowaniu środka zabezpieczającego, który w sposób dogłębny ingeruje w sferę swobód jednostki, pozbawiając człowieka wolności przez umieszczenie go w zakładzie psychiatrycznym, należy umożliwić mu realizowanie prawa do obrony, w tym [...] możliwość zaprezentowania własnego stanowiska w sprawie przed organem procesowym rozstrzygającym w tej kwestii. Odstępstwo zaś od takiego postępowania winno następować wyjątkowo i tylko przy dochowaniu wszelkich wymogów proceduralnych⁴⁶. Przeprowadzając zaś posiedzenie w przedmiocie wniosku o umorzenie postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy pod nieobecność podejrzanego⁴⁷, sąd rażąco obraża przepis art. 354 pkt 2 k.p.k. w zw. z art. 117 § 3 k.p.k., a w konsekwencji dopuszcza się uchybienia stanowiącego bezwzględną przyczynę odwoławczą z art. 439 § 1 pkt 11 k.p.k.⁴⁸ Przy czym „okolicznością uzasadniającą odstępianie od zasady obecności podejrzanego na posiedzeniu jest brak rzeczowego kontaktu z podejrzanym, nieodpowiadanie na pytania, ale również zagrożenie dla innych osób związane z kontaktem z podejrzanym [...]”. Sąd może uznać udział podejrzanego w posiedzeniu za konieczny, kierując się swobodnym, ale nie dowolnym uznaniem, jednak tylko wyjątkowo należy to uczynić wbrew opinii biegłych⁴⁹.

Tymczasem jeżeli wniosek prokuratora o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających będzie rozpoznawany na rozprawie, co – jak podkreślano powyżej – jest regułą zgodnie z literalnym brzmieniem art. 354 pkt 2 k.p.k., postępowanie będzie się toczyć według przepisów dotyczących postępowania przed sądem pierwszej instancji, a przepisy dotyczące oskarżonego stosuje się odpowiednio do osoby, której prokurator zarzuca popełnienie czynu zabronionego w stanie niepoczytalności i wnosi o umorzenie postępowania oraz o zastosowanie wobec niej środków zabezpieczających⁵⁰. W tym stanie rzeczy do rozprawy, na której rozpoznawany jest wniosek prokuratora o umorzenie postępowania oraz o zastosowanie środków zabezpieczających, stosuje się również uregulowanie z art. 374 k.p.k. – kształtujące

⁴⁶ Postanowienie SN z 3.02.2021 r., IV KK 582/19, LEX nr 3183273.

⁴⁷ Jak podkreśla SN: „wykluczenie możliwości przyjęcia, że według biegłych udział podejrzanego w posiedzeniu byłby niewskazany, w zestawieniu z treścią art. 354 pkt 2 k.p.k., przesądza, iż udział podejrzanego w posiedzeniu był obowiązkowy. Kategoryczny zapis «rozpoznanie sprawy na posiedzeniu z udziałem prokuratora, obrońcy i podejrzanego» wyklucza możliwość rozpoznania sprawy w tym trybie pod nieobecność któregośkolwiek z wymienionych podmiotów” – postanowienie SN z 24.02.2022 r., V KK 696/21, LEX nr 3404628.

⁴⁸ Postanowienie SN z 9.02.2023 r., V KK 536/22, LEX nr 3537935.

⁴⁹ Postanowienie SN z 1.07.2022 r., V KK 50/22, LEX nr 3478454.

⁵⁰ Por. K. Eichstaedt [w:] Kodeks..., red. D. Świecki, art. 354.

obecność podejrzanego na rozprawie generalnie⁵¹ jako prawo, a nie obowiązek⁵².

Taki stan rzeczy Trybunał Konstytucyjny na mocy wyroku z 19 sierpnia 2020 r., sygn. K 46/15, uznał za sprzeczny z Konstytucją, albowiem w wyroku tym uznał w pkt 1, że art. 374 § 1 zd. pierwsze w związku z art. 380 w związku z art. 354 pkt 2 ustawy z 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2020 r., poz. 30 z późn. zm.) – w zakresie, w jakim nie przewiduje obowiązkowej obecności podejrzanego, o czym mowa w art. 380 tej ustawy, na rozprawie w sprawie wniosku prokuratora o umorzenie postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i o zastosowanie środków zabezpieczających – jest niezgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 41 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁵³.

Konkludując tę część, wskazać należy, że po wydaniu ww. wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 46/15 sądy przy rozpoznaniu na rozprawie wniosku prokuratora o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających winny dokonywać prokonstytucyjnej wykładni art. 374 k.p.k. – i uznawać również w tym przypadku udział podejrzanego za obowiązkowy.

Następnie podkreślić należy, że na zasadzie art. 354 pkt 1 k.p.k. w postępowaniu dotyczącym rozpoznania wniosku prokuratora o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających – niezależnie od tego, czy jest on rozpoznawany na posiedzeniu, czy też na rozprawie – nie stosuje się przepisów o oskarżycielu posiłkowym, co oznacza, że pokrzywdzony do końca tego postępowania występował będzie w roli pokrzywdzonego, a nie w charakterze strony⁵⁴. W konsekwencji pokrzywdzonemu nie przysługuje np. prawo do zaskarżenia zapadłego w sprawie orzeczenia⁵⁵. Jak wskazał Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z 25 lutego 2005 r., sygn. I KZP 35/04: „pokrzywdzony w tym postępowaniu nie zachowuje uprawnień strony. Stosownie do treści art. 299 § 1 k.p.k. jest on stroną na etapie postępowania przygotowawczego. W postępowaniu sądowym w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego pokrzywdzony może działać jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego (art. 53 i 54 k.p.k.). Może też – stosownie do uregulowań przewidzianych w rozdziale 7 – aż do rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej wytoczyć przeciw oskarżonemu powództwo cywilne (art. 62 k.p.k.) i działać jako strona w charakterze powoda cywilnego. Tych uprawnień ustawodawca pozbawił pokrzywdzonego w postępowaniu określonym w art. 354 k.p.k. Skoro więc pokrzywdzony w postępowaniu w trybie art. 354 k.p.k. nie jest ani stroną w rozumieniu art. 299 § 1 k.p.k., ani

⁵¹ Z pewnymi wyjątkami, gdyż w myśl art. 374 § 1a k.p.k. w sprawach o zbrodnie obecność oskarżonego podczas czynności, o których mowa w art. 385 i 386 k.p.k., jest obowiązkowa.

⁵² Por. M. Szeroczyńska, *Udział...*, s. 78 i nn.

⁵³ O czym szerzej poniżej.

⁵⁴ Por. K. Eichstaedt [w:] *Kodeks...*, red. D. Świecki, *ibid.*

⁵⁵ B. Skowron [w:] *Kodeks...*, red. K. Dudka, art. 324.

osobą przewidzianą w art. 459 § 3 k.p.k., nie mają też do niego zastosowania przepisy o oskarżycielu posiłkowym i powodzie cywilnym, nie jest on zatem uprawniony do zaskarżenia postanowienia sądu wydanego w wymienionym wyżej trybie⁵⁶.

O ile podzielić należy pogląd, że pokrzywdzony na etapie postępowania sądowego w przedmiocie rozpoznania wniosku prokuratora o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających nie jest stroną postępowania i w takim układzie procesowym nie przysługuje mu prawo do zaskarżenia postanowienia sądu wydanego w wymienionym wyżej trybie⁵⁷, o tyle należy też wyrazić przekonanie, że pozbawienie pokrzywdzonego w tym postępowaniu prawa do zaskarżenia ww. postanowienia sądu – jako konsekwencja pobawienia pokrzywdzonego prawa strony na tym etapie postępowania – może naruszać interes pokrzywdzonego. Niepoczytalny sprawca czynu zabronionego narusza bowiem dobra prawne pokrzywdzonego, częstokroć dotkliwie, zatem pokrzywdzony może mieć interes prawny w zaskarżeniu postanowienia sądu⁵⁸, które kończy postępowanie w przedmiocie wniosku prokuratora o umorzenie postępowania i orzeczenie środka zabezpieczającego. Ograniczenie uprawnień pokrzywdzonego w tym zakresie nie spełnia więc moim zdaniem wymogu proporcjonalności wywodzonego z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

Podkreślić następnie należy, że w literaturze przedmiotu kwestią dyskusyjną pozostaje to, czy prokurator może skutecznie cofnąć wniosek złożony na podstawie art. 324 k.p.k. Jak zasadnie stwierdza M. Kurowski: „uregulowanie dotyczące odstąpienia od aktu oskarżenia przez oskarżyciela, jako niewiążące sądu, nie znajdzie jednak zastosowania w sytuacji, gdy postępowanie zostało zainicjowane wnioskiem o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających. Odmiennosc wynika ze szczególnych funkcji, jakie ma do spełnienia ta instytucja. Służy ona bowiem nie tyle rozstrzygnięciu w przedmiocie postępowania, ile ustaleniu (potwierdzeniu) istnienia negatywnej przesłanki w postaci niepoczytalności – z jednoczesnym rozstrzygnięciem co do możliwości stosowania środków zabezpieczających (uchwały SN z 26.09.2002 r., I KZP 13/02, oraz z 23.04.2002 r., I KZP 7/02; tak np. Grzegorzczyk, Kodeks..., 2008, s. 100; odmiennie np. K. Marszał, Przebieg..., s. 355; Hofmański, Sadzik, Zgryzek, Kodeks..., tom 2, 2004, ss. 101 i 102). Natomiast wniosek taki nie może być skutecznie cofnięty tylko w części dotyczącej stosowania środka zabezpieczającego, a tym samym oświadczenie prokuratora

⁵⁶ Uchwała SN z 25.02.2005 r., I KZP 35/04, OSNKW 2005, nr 2, poz. 14.

⁵⁷ Odmiennie por. postanowienie SA w Łodzi z 14.04.2010 r., II AKz 176/10, LEX nr 914171, z glosą krytyczną: W. Jasiński, Glosa do postanowienia s. apel. z 14 kwietnia 2010 r., II AKz 176/10, LEX/el. 2011. <http://lexintranet.ad.prokuratura.gov.pl/#/publication/386013802/jasinski-wojciech-glosa-do-postanowienia-s-apel-z-dnia-14-kwietnia-2010-r-ii-a-kz-176-10?cm=URELATIONS> [dostęp: 13 grudnia 2023].

⁵⁸ Przypomnieć należy, że pokrzywdzonemu na zasadzie art. 306 k.p.k. przysługuje prawo do zaskarżenia postanowienia o umorzeniu postępowania przygotowawczego, również zatem wówczas, gdy prokurator umarza postępowanie w sytuacji, gdy nie istnieje konieczność stosowania środków zabezpieczających.

o takim cofnięciu nie wiąże sądu (J. Grajewski [w:] Grajewski, Paprzycki, Steinborn, Kodeks..., tom 1, 2015, komentarz do art. 323 i 324)⁵⁹.

W myśl art. 354a § 1 k.p.k. przed orzeczeniem środka zabezpieczającego sąd wysłuchuje biegłego psychologa; w sprawach osób niepoczytalnych, o ograniczonej poczytalności lub z zaburzeniami osobowości albo gdy sąd uzna to za wskazane – ponadto biegłych lekarzy psychiatrów; w sprawach osób z zaburzeniami preferencji seksualnych – biegłych wskazanych w pkt 1 i 2 oraz biegłego lekarza seksuologa lub biegłego psychologa seksuologa; w sprawach osób uzależnionych można również wysłuchać biegłego w przedmiocie uzależnienia⁶⁰.

Do wniosku prokuratora złożonego na podstawie art. 324 k.p.k. odpowiednie zastosowanie ma art. 344a k.p.k., co oznacza, że sąd może w tym przypadku zastosować instytucję zwrotu sprawy w celu uzupełnienia śledztwa lub dochodzenia, a na postanowienie sądu w tym przedmiocie – na zasadzie art. 344a § 3 k.p.k. – stronom przysługuje zażalenie.

Ponadto wskazać należy, że z ugruntowanej linii orzeczniczej Sądu Najwyższego wynika, że „wniosek prokuratora w zakresie środka zabezpieczającego nie wiąże sądu. W sytuacji niepoczytalności sprawcy możliwe jest więc zarówno uwzględnienie przez sąd wniosku złożonego w trybie art. 354 k.p.k. co do wskazanego w nim środka zabezpieczającego, jak i orzeczenie innego środka – niezależnie, czy byłby to środek izolacyjny, czy nieizolacyjny. O tym, czy i jaki środek zabezpieczający będzie orzeczony, decyduje sąd na podstawie zgromadzonych dowodów – i rozstrzygnięcie tej kwestii następuje przez wydanie postanowienia. Postanowieniem takim sąd może wniosek prokuratora uwzględnić w całości, uwzględnić w części, właśnie co do objętego jego *petitum* środka zabezpieczającego, albo wniosku nie uwzględnić w całości i przekazać sprawę prokuratorowi do dalszego prowadzenia”⁶¹.

W sytuacji zaś, gdy po rozpoznaniu ww. wniosku sąd nie znajduje podstaw do orzeczenia środka zabezpieczającego – nie tylko tego, o który wnosi prokurator – powinien odmówić uwzględnienia wniosku i sprawę przekazać prokuratorowi na podstawie art. 324 § 2 k.p.k.; jak już bowiem podkreślono wyżej, sąd nie jest upoważniony do umarzania postępowania w trybie art. 324, gdy mimo ustalenia niepoczytalności nie widzi w ogóle podstaw do sięgania po środki zabezpieczające. Analogiczną decyzję sąd powinien podjąć, gdy nie

⁵⁹ M. Kurowski [w:] Kodeks postępowania karnego, tom 1. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2023, art. 324. Jak wskazuje B. Skowron „prokurator jest dysponentem wniosku z art. 324 i może go cofnąć. Decyzja taka jest dla sądu wiążąca do czasu, aż [...] zapadnie rozstrzygnięcie w przedmiocie wniosku. Brak w tej materii jakiegokolwiek ograniczenia ustawowego [ani] też racji, które nakazywałyby traktować ów wniosek jak publiczny akt oskarżenia i *per analogiam* przyjmować wyłączenie możliwości wycofania go” – B. Skowron [w:] Kodeks..., red. K. Dudka, art. 324.

⁶⁰ Zgodnie z art. 354a § 2 k.p.k. – jeżeli sprawca, wobec którego istnieją podstawy do orzeczenia terapii lub terapii uzależnień, wyraża zgodę na taką terapię lub terapię uzależnień, przepisu § 1 nie stosuje się; sąd może jednak, jeżeli uzna to za wskazane, wysłuchać jednego lub więcej biegłych wskazanych w tym przepisie.

⁶¹ Postanowienie SN z 15.02.2023 r., III KK 346/22, LEX nr 3538061.

potwierdzono sprawstwa podejrzanego⁶². Sąd powinien również przekazać sprawę do dalszego prowadzenia prokuratorowi, jeżeli wprowadzie podczas postępowania przed sądem potwierdzi się sprawstwo podejrzanego, jednak okaże się, iż brak jest podstaw do przypisania podejrzanemu działania w warunkach niepoczytalności⁶³.

Postanowienie o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środka zabezpieczającego jest zaskarżalne na zasadach ogólnych, tj. przysługuje na nie zażalenie do sądu II instancji⁶⁴. Orzeczenie sądu odwoławczego wydawane po rozpoznaniu zażalenia także zapada w formie postanowienia. Od tego postanowienia stronie przysługuje kasacja (art. 519)⁶⁵ – w sytuacji gdy sąd odwoławczy utrzymał w mocy postanowienie sądu pierwszej instancji o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środka zabezpieczającego albo zmienił zaskarżone postanowienie i zastosował środek zabezpieczający⁶⁶. Kasacja nie służy więc stronom w wypadku wydania przez sąd odwoławczy prawomocnego postanowienia o nieuwzględnieniu wniosku prokuratora o umorzenie postępowania i zastosowanie środka zabezpieczającego⁶⁷.

Tymczasowe aresztowanie wobec sprawcy niepoczytalnego

Jak wynika z orzecznictwa sądów „tymczasowe aresztowanie nie jest zarezerwowane wyłącznie dla sprawców przestępstw. Za stanowiskiem tym przemawia treść takich przepisów, jak na przykład: art. 259 § 4, art. 260 § 1 oraz art. 264 § 2a i 3 k.p.k. Przepisy te bez wątplenia świadczą o tym, że dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania (a nawet aż do czasu rozpoczęcia wykonywania prawomocnie orzeczonego środka zabezpieczającego) można stosować tymczasowe aresztowanie również wobec sprawcy czynu zabronionego wyczerpującego znamiona przestępstwa”⁶⁸. W tym kontekście wskazać należy na art. 264 § 3 k.p.k., w myśl którego w wypadku prawomocnego orzeczenia środka zabezpieczającego polegającego na umieszczeniu sprawcy w zakładzie zamkniętym można zastosować tymczasowe aresztowanie do czasu rozpoczęcia wykonywania środka, jednak nie dłużej niż na okres trzech miesięcy, z możliwością jednorazowego przedłużenia w szczególności uzasadnionym wypadku na kolejny miesiąc. Istotne w tym zakresie jest również

⁶² B. Skowron [w:] Kodeks..., red. K. Dudka, art. 324.

⁶³ K. Eichstaedt [w:] Kodeks..., red. D. Świecki, art. 354.

⁶⁴ M. Kurowski [w:] Kodeks..., red. D. Świecki, art. 324.

⁶⁵ Postanowienie SN z 20.09.2017 r., III KK 384/17, OSNKW 2018, nr 1, poz. 6.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks..., tom 2. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2023, art. 519.

⁶⁸ Postanowienie SO w Tarnobrzegu z 13.08.2019 r., II Kz 185/19, LEX nr 2716483.

uregulowanie zawarte w art. 264 § 3a k.p.k.⁶⁹ – zgodnie z którym tymczasowe aresztowanie stosowane do czasu rozpoczęcia wykonywania środka zabezpieczającego polegającego na umieszczeniu sprawcy w zakładzie zamkniętym wykonuje się tylko w postaci umieszczenia takiego sprawcy w odpowiednim zakładzie leczniczym⁷⁰; natomiast w myśl znowelizowanego 264 § 4 k.p.k.⁷¹ tymczasowe aresztowanie w wypadku orzeczenia wobec skazanego kary pozbawienia wolności oraz środka zabezpieczającego polegającego na umieszczeniu sprawcy w zakładzie zamkniętym stosowane do czasu rozpoczęcia wykonywania kary pozbawienia wolności wykonuje się w warunkach umożliwiających stosowanie odpowiedniego postępowania leczniczego, terapeutycznego, rehabilitacyjnego oraz resocjalizacyjnego.

Procedura wykonania orzeczeń w przedmiocie umieszczenia sprawcy w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym w ramach środka zabezpieczającego

Procedurę wykonania orzeczeń w przedmiocie umieszczenia sprawcy w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym w ramach środka zabezpieczającego reguluje art. 201 k.k.w. Wedle powołanego przepisu po stwierdzeniu wykonalności postanowienia w przedmiocie zastosowania leczniczego środka zabezpieczającego związanego z umieszczeniem w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym sąd w pierwszej kolejności jest zobowiązany uzyskać opinię komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających i wykonywania środków zabezpieczających w zakładach psychiatrycznych⁷². Do zadań Komisji – w myśl art. 201 § 1a k.k.w. – należy:

⁶⁹ Dodane przez art. 8 pkt 3 lit. a ustawy z 5 sierpnia 2022 r. (Dz.U. z 2022 r., poz. 1855) – nowelizującej kodeks postępowania karnego z dniem 1 stycznia 2023 r.

⁷⁰ Na podstawie delegacji ustawowej, wynikającej z przepisu art. 260 § 2 k.p.k., Minister Sprawiedliwości wydał 16.06.2015 r. rozporządzenie w sprawie wykazu zakładów leczniczych, w tym psychiatrycznych, przeznaczonych do wykonywania tymczasowego aresztowania oraz warunków zabezpieczenia tych zakładów (Dz.U. z 2019 r., poz. 349). Rozporządzenie zawiera wykaz zakładów leczniczych, w tym psychiatrycznych, przeznaczonych do wykonywania tymczasowego aresztowania stosowanego wobec osób, których stan zdrowia wymaga umieszczenia w takim zakładzie, oraz warunki ich zabezpieczenia – por. i szerzej K. Eichstaedt [w:] Kodeks, red. D. Świecki, LEX/el. 2023, art. 264.

⁷¹ Przez art. 8 pkt 3 lit. b ustawy z 5 sierpnia 2022 r. (Dz.U. z 2022 r., poz. 1855) – zmieniającej kodeks postępowania karnego z dniem 1 stycznia 2023 r.

⁷² Skład i zasady funkcjonowania tej Komisji określa rozporządzenie Ministra Zdrowia z 16 stycznia 2017 r. w sprawie komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających i wykonywania środków zabezpieczających w zakładach psychiatrycznych (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r., poz. 1780). W myśl § 2 pkt 1 tego rozporządzenia w skład Komisji wchodzi przedstawiciele: ministra właściwego do spraw zdrowia – dwie osoby; Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie – dwie osoby; Sekcji Psychiatrii Sądowej Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego – jedna osoba; Regionalnych Ośrodków Psychiatrii Sądowej – dwie osoby; Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym – jedna osoba; zgłoszeni przez Komisję do spraw Szpitalnictwa Psychiatrycznego Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego – jedna osoba. Członków Komisji, w tym przewodniczącego, zastępcę przewodniczącego oraz sekretarza, powołuje na okres pięciu lat minister właściwy do spraw zdrowia.

- 1) wydawanie opinii dla właściwych sądów lub innych uprawnionych instytucji w sprawie przyjmowania, wypisywania lub przenoszenia sprawców, wobec których orzeczono wykonywanie środka zabezpieczającego w zakładach psychiatrycznych;
- 2) analiza dostępnej dokumentacji, w tym dokumentacji medycznej, w zakresie określonym w pkt 1;
- 3) analiza informacji o liczbie dostępnych miejsc w zakładach psychiatrycznych przeznaczonych do wykonywania środków zabezpieczających;
- 4) wizytacja i ocena zakładów psychiatrycznych dysponujących warunkami podstawowego, wzmocnionego i maksymalnego zabezpieczenia, w których wykonywany jest środek zabezpieczający.

Komisja wydaje opinię w terminie 21 dni od dnia wpłynięcia wniosku⁷³, po czym niezwłocznie jest ona przesyłana do sądu. Następnie sąd – po uzyskaniu opinii Komisji⁷⁴ – określa na mocy postanowienia rodzaj zamkniętego zakładu psychiatrycznego. Co jednak istotne, opinia Komisji nie jest dla sądu wiążąca, zaś „zasadą jest kierowanie sprawcy do zakładu dysponującego warunkami podstawowego zabezpieczenia, a za wyborem innego zakładu muszą przemawiać szczególne okoliczności. Jeżeli istnieje obawa, że skazany może się samowolnie oddalić, a stwarza on zagrożenie poza zakładem, to sprawcę kieruje się do zakładu o wyższym stopniu zabezpieczenia. Wybór zakładu dysponującego warunkami maksymalnego zabezpieczenia wymaga ponadto, aby powyższe zachowanie sprawcy powtarzało się, a stwarzane przez niego zagrożenie [występowało] w stopniu znaczącym. Jeśli nie stoją na przeszkodzie względy wykonania środka zabezpieczającego w warunkach wzmocnionego lub maksymalnego zabezpieczenia, sąd wybiera zakład położony najbliżej miejsca zamieszkania sprawcy”⁷⁵. Na postanowienie sądu w przedmiocie określenia rodzaju zakładu zamkniętego⁷⁶ zażalenie przysługuje: sprawcy czynu zabro-

⁷³ W literaturze przedmiotu wskazuje się na przewlekłość postępowania wykonawczego w zakresie środków zabezpieczających, na co wpływ ma przede wszystkim zbytnie sformalizowanie postępowania wykonawczego, w tym zasad funkcjonowania Komisji Psychiatrycznej do spraw Środków Zabezpieczających, gdyż Komisja jako organ o scentralizowanym charakterze rozpatruje sprawy ze wszystkich sądów w kraju – por. szerzej P. Górecki [w:] Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, red. A. Gerecka-Żołyńska, Warszawa 2023, LEX/el. 2023, art. 201 i powołana tam literatura.

⁷⁴ Komisja, wskazując w opinii miejsce wykonywania środka zabezpieczającego w zakładach psychiatrycznych, uwzględnia: 1) rodzaj czynów zabronionych, których dopuścił się sprawca w przeszłości; 2) rodzaj, częstotliwość i skutki zachowań agresywnych lub ucieczkowych w przeszłości; 3) aktualny stan zdrowia psychicznego i fizycznego oraz choroby współistniejące; 4) uzależnienie od alkoholu, środka odurzającego lub substancji psychotropowych; 5) związek pomiędzy zaburzeniami psychicznymi a zachowaniami niebezpiecznymi; 6) ogólną sprawność fizyczną; 7) szczególne wskazania do postępowania leczniczego, rehabilitacyjnego i resocjalizacyjnego; 8) przebieg i wyniki dotychczasowego leczenia, rehabilitacji i resocjalizacji; 9) miejsce zamieszkania sprawcy oraz dostępne miejsca w zakładach psychiatrycznych (§ 4 pkt 1 ww. rozporządzenia).

⁷⁵ P. Górecki [w:] Kodeks..., ibid.

⁷⁶ Na podstawie § 5 art. 201 k.k.w. minister właściwy do spraw zdrowia ogłasza, w drodze obwieszczenia, w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski” wykazy: – zakładów psychiatrycznych przeznaczonych do wykonywania środka zabezpieczającego wobec sprawców określonych w art. 93c pkt 1–3 kodeksu karnego, w tym zakładów psychiatrycznych przeznaczonych do wykonywania środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym, orzeczonego wobec

nionego, jego obrońcy i prokuratorowi. Postanowienie sądu określające rodzaj zakładu psychiatrycznego staje się wykonalne z chwilą jego wydania, niezależnie od tego, że podlega zaskarżeniu w drodze zażalenia⁷⁷.

Wątpliwości natury konstytucyjnej

Katalog środków zabezpieczających oraz przesłanki ich orzekania – ukonstytuowane w kodeksie karnym z dniem 1 lipca 2015 r. na mocy ustawy z 20 lutego 2015 r. – wzbudziły u Rzecznika Praw Obywatelskich wątpliwości co do zgodności z Konstytucją, dlatego 23 grudnia 2015 r. skierował on do Trybunału Konstytucyjnego wnioski⁷⁸ o stwierdzenie niezgodności z Konstytucją:

- 1) art. 93b § 3 ustawy z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. nr 88, poz. 553 ze zm.) i art. 93g kodeksu karnego w zakresie, w jakim nakładają na sąd obowiązek określenia stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego, który sprawca może popełnić, oraz prawdopodobieństwa jego popełnienia w przyszłości – z art. 42 ust. 1, art. 47, art. 2 w związku z art. 31 ust. 3 oraz z art. 30 Konstytucji⁷⁹.
- 2) art. 93d § 5 kodeksu karnego i art. 202a § 1 ustawy z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. nr 90, poz. 557, ze zm.) w zakresie, w jakim przewidują, że orzeczony środek zabezpieczający pobytu w zakładzie psychiatrycznym stosuje się po odbyciu kary – z art. 42 ust. 1, art. 41 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 oraz z art. 2 i art. 30 Konstytucji⁸⁰;

skazanych za przestępstwa skierowane przeciwko wolności seksualnej, z uwzględnieniem warunków, o których mowa w art. 200 § 2, wraz z podaniem liczby łóżek, a także – podmiotów leczniczych przeznaczonych do wykonywania terapii wobec sprawców określonych w art. 93c kodeksu karnego w zakresie działalności stacjonarnej, wraz z podaniem liczby łóżek. Obecnie obowiązuje obwieszczenie z 30 sierpnia 2020 r. (Mon. Pol., poz. 794) – por. szerzej P. Górecki [w:] Kodeks..., ibid.

⁷⁷ Por. szerzej na temat procedury wykonawczej w tym zakresie: E. Płocha [w:] Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, red. T. Przesławski, W. Sych, LEX/el. 2023, art. 201.

⁷⁸ II.566.2.2015.KŁS/MK; autorka niniejszej publikacji była współautorką projektu wniosku RPO w tej sprawie, por. <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Wniosek%20do%20TK%20C5%9Brodki%20zabezpieczaj%20C4%85ce%20%28%29.pdf> [dostęp: 11 grudnia 2023].

⁷⁹ Zdaniem Rzecznika Praw Obywatelskich art. 93b § 3 k.k. i art. 93g k.k. są niezgodne z Konstytucją, gdyż nakładają na sąd obowiązek określenia stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego, który sprawca może popełnić, oraz prawdopodobieństwa jego popełnienia w przyszłości. W ocenie Rzecznika są to wymogi niemożliwe do spełnienia przez sąd, ponieważ ustawodawca – po pierwsze – posługuje się terminem społecznej szkodliwości czynu, który w odniesieniu do omawianego problemu ma charakter niejasny i nieprecyzyjny, pozwalając na arbitralność organów stosowania prawa w podejmowaniu decyzji o stosowaniu środków zabezpieczających i sposobie ich wykonania. Po drugie – zobowiązuje organy stosowania prawa do przewidywania zdarzeń przyszłych niepewnych, a na podstawie tak poczynionych ustaleń nakazuje podejmowanie decyzji dotyczących stosowania środków zabezpieczających – por. szerzej: <https://trybunal.gov.pl/sprawy-w-trybunale/katalog/k-4615>; dokumenty w sprawie: <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?&pokaz=dokumenty&sygnatura=K%2046/15> [dostęp: 11 grudnia 2023].

⁸⁰ Zdaniem RPO niezgodne z zasadą zaufania obywatela do państwa, zasadą dostatecznej określoności oraz zasadą poprawnej legislacji jest wprowadzenie do ustaw penalnych konstrukcji, która umożliwi władzy publicznej przedłużanie faktycznego pozbawienia lub ograniczenia wolności bez określenia górnej granicy tego

- 3) art. 374 § 1 zdanie pierwsze w związku z art. 380 w związku z art. 354 pkt 2 ustawy z 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. nr 89, poz. 555, ze zm.) w zakresie, w jakim nie przewiduje na rozprawie obowiązku wysłuchania przez sąd podejrzanego przed orzeczeniem względem niego środka zabezpieczającego, o którym mowa w art. 93a § 1 ustawy powołanej w punkcie 1 – z art. 45 ust. 1 Konstytucji⁸¹;
- 4) art. 244b kodeksu karnego – w zakresie karania osób uzależnionych i chorych za zaniechanie poddania się środkom zabezpieczającym – z art. 2, art. 30 i art. 41 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji⁸².

Po rozpoznaniu ww. wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich Trybunał Konstytucyjny na mocy wyroku z 19 sierpnia 2020 r., sygn. K 46/15⁸³, uznał w pkt 1 wyroku, że art. 374 § 1 zdanie pierwsze w związku z art. 380 w związku z art. 354 pkt 2 ustawy z 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2020 r., poz. 30 z późn. zm.) w zakresie, w jakim nie przewiduje obowiązkowej obecności podejrzanego, o którym mowa w art. 380 tej ustawy, na rozprawie w sprawie wniosku prokuratora o umorzenie postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i o zastosowanie środków zabezpieczających, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 41 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. W pkt 2 wyroku Trybunał Konstytucyjny uznał, że art. 244b § 1 ustawy z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 2019 r. poz. 1950 z późn. zm.) jest zgodny z art. 2 i art. 41 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji⁸⁴.

przedłużenia – por. szerzej: <https://trybunal.gov.pl/sprawy-w-trybunale/katalog/k-4615>; dokumenty w sprawie: <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?&pokaz=dokumenty&sygnatura=K%2046/15>.

⁸¹ Zdaniem RPO uregulowanie to narusza prawo do sądu w aspekcie sprawiedliwości proceduralnej, gwarantowane podejrzanemu lub sprawcy czynu zabronionego przez w art. 45 ust. 1 Konstytucji. Nie przewiduje bowiem obowiązku wysłuchania przez sąd podejrzanego przed orzeczeniem względem niego środka zabezpieczającego, o którym mowa w art. 93a § 1 kodeksu karnego – por. szerzej <https://trybunal.gov.pl/sprawy-w-trybunale/katalog/k-4615>; dokumenty w sprawie: <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?&pokaz=dokumenty&sygnatura=K%2046/15>.

⁸² Zdaniem Rzecznika Praw Obywatelskich karanie osób uzależnionych i chorych za zaniechanie poddania się środkom zabezpieczającym nie tylko jest nieskuteczne, ale także niezgodne z Konstytucją. Kwestionowany przepis narusza więc zasadę praworządności materialnej, gdyż ustawodawca chce stosować wobec osób o poważnych dysfunkcjach karę jako czynnik skłaniający do realizacji orzeczonych obowiązków. W ocenie rzecznika art. 244b § 1 k.k. narusza także zasadę *ne bis in idem*, dlatego że pozornie tylko kara wymierzana na podstawie tego przepisu jest karą za inny czyn zabroniony niż ten, który stał się podstawą do wymierzenia środka zabezpieczającego. Kara w tym przypadku wymierzana jest za zaniechanie poddania się środkom zabezpieczającym, a więc wiąże się ściśle z czynem, który sprawca popełnił uprzednio – por. szerzej <https://trybunal.gov.pl/sprawy-w-trybunale/katalog/k-4615>; dokumenty w sprawie: <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?&pokaz=dokumenty&sygnatura=K%2046/15>.

⁸³ Wyrok TK z 19.08.2020 r., K 46/15, OTK-A 2020, nr 39.

⁸⁴ Trybunał Konstytucyjny w uzasadnieniu wyroku wskazał, że kwestionowany przepis nie narusza zasady godności i nie stanowi nieuprawnionej ingerencji w wolność osobistą, albowiem cel art. 244b § 1 k.k., jakim jest ochrona społeczeństwa przed osobami, co do których stwierdzono szczególnie wysokie prawdopodobieństwo, że mogą zagrozić społeczeństwu i porządkowi prawnemu, usprawiedliwia ingerencję w wolność osobistą sprawcy. Ograniczenie jest [...] konieczne dla ochrony porządku publicznego oraz wolności i praw innych osób (art. 31 ust. 3 Konstytucji). W odniesieniu zaś do zarzutu naruszenia przez art. 244b § 1 k.k. zasady *ne bis in idem* Trybunał wskazał, że środek zabezpieczający nie jest środkiem represji karnej i jego zastosowanie nie prowadzi do ukarania za czyn zabroniony. Ukazanie osoby, wobec której orzeczono środek zabezpieczający, za popełnienie przez nią przestępstwa wskazanego w art. 244b § 1 k.k. nie może być zatem

W pozostałym zakresie Trybunał Konstytucyjny sprawę umorzył⁸⁵.

Uzasadniając naruszenie standardów konstytucyjnych przez art. 374 § 1 zdanie pierwsze w związku z art. 380 w związku z art. 354 pkt 2 ustawy z 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego w powołanym wyżej zakresie, Trybunał Konstytucyjny wskazał, że im głębiej określony środek prawny ingeruje w konstytucyjne wolności i prawa osobiste osoby, wobec której jest stosowany, tym surowsza musi być ocena przez Trybunał przyznanych przez ustawodawcę gwarancji ochrony tych wolności i praw. Przemawia to za tym, by orzeczenia sądów określające zakres swobody korzystania z wolności osobistej, a zwłaszcza orzeczenia w sprawie pozbawienia tej wolności, nie zapadały pod nieobecność osoby, której dotyczą. W tym wypadku sądy odgrywają bowiem w systemie ustrojowym rolę gwaranta konstytucyjnej wolności osobistej jednostki. Dlatego też – zdaniem Trybunału Konstytucyjnego – procedura umieszczenia sprawcy w zakładzie psychiatrycznym w ramach środka zabezpieczającego powinna zapewniać obowiązkowy udział podejrzanego w rozprawie, tym bardziej że postępowanie to dotyczy dotkniętego chorobą psychiczną lub innego rodzaju dysfunkcją psychiczną sprawcy, a więc podejrzanego może nie zdawać sobie sprawy ze znaczenia rozprawy, bycia wysłuchanym i w efekcie wpływu tej czynności na wynik postępowania. Samo skuteczne poinformowanie o prawie udziału w rozprawie nie jest zatem w ocenie Trybunału Konstytucyjnego w tym przypadku wystarczające, by spełnić standardy konstytucyjne. Za niewystarczający należy przy tym – zdaniem Trybunału – uznać obowiązkowy udział obrońcy. Trybunał Konstytucyjny podkreślił bowiem, że wprowadzenie obowiązkowego uczestnictwa w rozprawie obrońcy nie może stanowić *per se* uzasadnienia dopuszczalności ograniczenia udziału w niej podejrzanego. Zasada dostępu do sprawiedliwej i jawnej procedury dekodowana z art. 45 ust. 1 Konstytucji, obejmująca prawo do udziału w posiedzeniu i bycia wysłuchanym, odnosi się bowiem bezpośrednio do osoby, o której prawach lub obowiązkach sąd rozstrzyga. Jednocześnie

rozpatrywane w kategoriach naruszenia zasady *ne bis in idem*. Nie ma tożsamości między czynem zabronionym sprawcy, którego konsekwencją było zastosowanie wobec niego środka zabezpieczającego, a czynem zabronionym polegającym na niestosowaniu się przez tego samego sprawcę do obowiązków związanych z orzecznym wobec niego środkiem zabezpieczającym. Są to dwa odrębne czyny i w tym stanie rzeczy nie zachodzi zatem okoliczność podwójnej karalności. Trybunał Konstytucyjny, analizując proporcjonalność i adekwatność ingerencji ustawodawcy w wolność osobistą, uznał, że kwestionowane rozwiązanie jest przydatne, konieczne i proporcjonalne do realizacji założonych celów legislacyjnych. Ponadto TK wskazał, że w obecnym systemie nie istnieją inne środki, za pomocą których można byłoby wyegzekwować wypełnianie obowiązków wynikających z orzeczonych środków zabezpieczających, i z tego względu Trybunał Konstytucyjny uznał, że kwestionowany przez RPO przepis jest zgodny z art. 2 i art. 41 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji – uzasadnienie wyroku TK z 19.08.2020 r., K 46/15, OTK-A 2020, nr 39; <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?&pokaz=dokumenty&sygnatura=K%2046/15; teza 5.2> [dostęp: 11 grudnia 2023].

⁸⁵ Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że wniosek RPO w części dotyczącej uznania za niezgodne z Konstytucją art. 93b § 3 i art. 93g k.k., art. 93d § 5 k.k. oraz art. 202a § 1 k.k.w. nie odpowiadał wymaganiom wynikającym z art. 47 ust. 2 pkt 3 i 4 ustawy o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym – i z tej przyczyny na podstawie art. 59 ust. 1 pkt 2 ww. ustawy TK umorzył postępowanie w tym zakresie.

TK zwrócił uwagę, że stan zdrowia psychicznego może czynić bezcelowym realizację obowiązku wysłuchania na rozprawie, ale o tym powinni zdecydować sąd albo biegli, jak w wypadku udziału podejrzanego w posiedzeniu. Trybunał zaakcentował przy tym, że rozstrzygnięcie sprawy zastosowania środka wyłączonego możliwość korzystania z wolności osobistej wymaga obecności oraz wysłuchania osoby, o której sytuacji faktyczno-prawnej sąd decyduje, chyba że z uwagi na stan zdrowia tej osoby udział w posiedzeniu byłby bezcelowy lub niewskazany albo osoba ta odmówiłaby udziału w posiedzeniu lub uchylała się od niego, a sąd nie uznałby jej sprowadzenia za konieczne. Mając powyższe na uwadze, Trybunał stwierdził, że unormowanie postępowania sądowego w sprawie wniosku prokuratora o umorzenie postępowania z powodu nieczytalności i zastosowanie środków zabezpieczających nie zawiera wystarczających gwarancji prawa do wysłuchania, które wiąże się z prawem do udziału w posiedzeniu sądu. W konsekwencji oznacza to naruszenie wyrażonego w art. 45 ust. 1 Konstytucji wymogu ukształtowania postępowania sądowego zgodnie z zasadami sprawiedliwej procedury w związku z art. 41 ust. 1 Konstytucji⁸⁶.

Podsumowanie

Katalog środków zabezpieczających, a także zasad ich stosowania ukształtowany w kodeksie karnym – z dniem 1 lipca 2015 r. poszerzono o dotąd nieznanne środki zabezpieczające o charakterze nieizolacyjnym, jak też środek izolacyjny w postaci pobytu w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym orzekany w miejsce kary pozbawienia wolności, a także obok niej. Przepisy w tym zakresie wzbudziły wątpliwości natury konstytucyjnej, które są częściowo eliminowane na mocy kolejnych orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego w sprawach o sygnaturach SK 13/14 i K 46/15. Istotne jest więc, by przepisy regulujące procedurę umieszczania sprawcy czynu zabronionego w zamkniętym szpitalu psychiatrycznym w ramach środka zabezpieczającego i dalszego utrzymywania tego środka były stosowane i wykładane w duchu Konstytucji, zgodnie ze standardami wypowiedzi w powołanych wyrokach Trybunału Konstytucyjnego, w poszanowaniu praw i wolności osób, w stosunku do których takie środki są orzekane, w tym z obowiązkiem wysłuchania ww. osób. Istotne jest przy tym, by weryfikacja konieczności dalszego stosowania środków zabezpieczających odpowiadała terminom proceduralnym określonym w art. 204 § 1 k.k.w., tj. była przeprowadzana nie rzadziej niż co sześć miesięcy w przypadku umieszczenia sprawcy czynu zabronionego w zamkniętym zakładzie

⁸⁶ Uzasadnienie wyroku TK z 19.08.2020 r., K 46/15, OTK-A 2020, nr 39; <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?&pokaz=dokumenty&sygnatura=K%2046/15;teza.4.3> [dostęp: 11 grudnia 2023].

psychiatrycznym. Procedura umieszczania sprawcy czynu zabronionego w zamkniętym szpitalu psychiatrycznym w ramach środka zabezpieczającego winna także chronić prawa osób pokrzywdzonych czynem zabronionym. *De lege ferenda* należałoby się opowiedzieć za postulatami wyrażanymi w orzecznictwie oraz doktrynie, które zmierzają do wprowadzenia na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego możliwości zaskarżenia przez pokrzywdzonego postanowienia sądu w przedmiocie wniosku prokuratora o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających.

Abstrakt

Przedmiotem niniejszego opracowania jest analiza procedury umieszczenia sprawcy czynu zabronionego w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym w ramach środka zabezpieczającego. Celem artykułu będzie wykazanie, czy procedura ta w dostateczny sposób chroni prawa i wolności obywatelskie sprawcy czynu zabronionego oraz interes pokrzywdzonego.

Słowa kluczowe: zakład psychiatryczny, niepoczytalność, choroba psychiczna, czyn zabroniony przez ustawę, środek zabezpieczający.

BIBLIOGRAFIA

Augustyniak B., Eichstaedt K., Kurowski M., Świecki D., Kodeks postępowania karnego, tom 2. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2023.

Budyn-Kulik M., Kozłowska-Kalisz P., Kulik M., Mozgawa M., Kodeks karny. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2023.

Dulka K. (red.) Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. 3, Warszawa 2023.

Eichstaedt K., Środek zabezpieczający w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym, wątpliwości związane z orzekaniem, „Prokuratura i Prawo” 2016, 12.

Gerecka-Żołyńska A. (red.), Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 2023, LEX/el. 2023.

Jasiński W., Glosa do postanowienia sądu apelacyjnego z 14 kwietnia 2010 r., II AKz 176/10, LEX/el. 2011.

Konarska-Wrzosek V. (red.), Kodeks karny. Komentarz, LEX/el. 2023.

Przesławski T., Sych W. (red.), Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, LEX/el. 2023.

Stefański R.A., Zabłocki S., Kodeks postępowania karnego, tom 3. Komentarz do art. 297–424, Warszawa 2021.

Szeroczyńska M., *Udział niepoczytalnego podejrzanego w postępowaniu sądowym w przedmiocie stosowania środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym*, „Studia Prawnicze” 2023, 1.

Świecki D. (red.), Kodeks postępowania karnego, tom 1. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2023.